

КУЛТУРА ПОЛИСА
УДК 94(4)“192/199”:82(497.11:497.5)
ОНР

ЗОРАН ЂЕРИЋ

Академија умјетности
Бања Лука

О НАЦИОНАЛНОМ ИДЕНТИТЕТУ СРПСКИХ И ХРВАТСКИХ ПИСАЦА ИЗМЕЂУ ДВА СВЕТСКА РАТА*

Сажетак: До распада социјалистичке Југославије углавном се није постављао проблем националног идентитета појединих писаца. Како језик није представљао диференцијацију, сврставање је најчешће било по територијалној основи: границе тадашњих република. Било је, наравно, примера који су одступали од тог принципа, ако не и правила, а они су се односили пре свега на личну опредељеност појединих писаца који су се, без обзира на место рођења, вероисповест, па чак и језик, одлучивали за припадност једној, а не другој књижевности.

Кључне речи: нација, идентитет, Срби, Хрвати, југословенство, књижевност између два светска рата.

Према енциклопедијским, уопштеним дефиницијама, нација је „друштвена заједница људи који говоре истим језиком, који су заједнички проживели и политички и културни развој и који су прожети свешћу о узајамној припадности и целовитости у односу према другим нацијама” (Вујаклија, Београд 1980), односно, нација је „хисторијски формирана заједница људи, настала на бази заједнице језика, територија, економског живота и психичке кон-

струкције, а прожета свијешћу о заједничкој припадности и целовитости” (Клаић, Загреб 1987). Овде су, у основи, сажете бројне друге дефиниције појма нације, народа, националности, а с њом и идентитета народа, од романтизма до данас. Било да су политичка, социолошка, културолошка или нека друга полазишта, задатак историчара је био да их уочи и опише, примерено датом тренутку, усвојеним мерилима и правилима. Прошлост српског и хрватског народа, посебно у време формирања заједничке државе, Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, потом Краљевине Југославије, обилује бројним одступањима од уобичајених дефиниција и поступака, а све у прилог тези да су се на једном оваквом простору стварали специфични услови, ако не за губљење националног идентитета, онда за његово пригушивање, прикривање, потискивање, а истицање у први план наднационалног, државотворног, југословенства. Тиме се, наравно, нису успеле избрисати све разлике, али су се настојале нагласити, па и пренагласити постојеће сличности у историјском, пре свега, као и културном развоју Срба и Хрвата. Већ и сама чињеница да се језик називао једним именом, српскохрватски, односно хрваткосрпски, српски или хрватски, хрватски или српски, и да се то заговарало у једном дужем периоду, од романтизма и Вука Караџића, код Срба, а Илиризма, и Гаја, код Хрвата, потом кулминирало у стварању прве заједничке државне заједнице, 1918. године, резултовало је богатом књижевном, културном, потом и историјском традицијом, која се данас не може превидети, потцењивати, или криво тумачити. При том, наравно, ваља имати у виду, све стереотипности, па и утопизам, како се показало, једног оваквог дугорочног и дуготрајног, иако не вечног, пројекта, идеје, сада већ само историјске чињенице.

На примерима српских и хрватских писаца, који су рођени крајем XIX века, а стварали почетком (а неки и током) XX века, у периоду између Првог и Другог светског рата, значи између 1918. и 1941. године, настојаћемо да покажемо колико је историчарима књижевности и културе, пре свега, тешко да поједине ауторе сврстају под једну, строго одређену, до краја јасно дефинисану одредницу - *национални писац*. Било у ужем (народни, отачествени, завичајни писац) значењу, или у нешто ширем поимању овог термина, које води према национализму, односно друштвеном, поли-

* Рад је део књиге *Са Истока на Запад. Словенска књижевна емиграција у XX веку*, која је објављена у едицији „Пансофија”, Stylos - издаваштва.

тичком и културном деловању са националног становишта. Не улазимо, овог пута, у екстремности које од родољубља и народњаштва воде у шовинизам и народни егоизам.

Пошли смо од, у књижевној историји, утврђене границе. „Два рата су историјске границе књижевности”, приметила је Светлана Велмар-Јанковић у предговору двотомном зборнику *Књижевност између два рата* (Београд 1966, 1972). „У неким случајевима ове се границе осећају као природне: извесне појаве у нашем књижевном животу од 1918. до 1941. могле су да настану само после првог, а морале су да нестану уочи или после другог светског рата. У другим случајевима, опет, ове се границе осећају као неприродне: извесне појаве морале су да настану после првог светског рата, али су морале да остану и до данас”, истакла је Велмар-Јанковић. Актуалност ове претпоставке, уочљива је и сада, готово четири деценије касније. Природне су биле историјске и књижевне појаве, настале у одређеним историјским условима. Неприродним су се показали покушаји да се оне затворе у један оквир, било да је друштвено-историјски, или да је књижевни (стилско-формацијски) правац, јер, иако данас већ припадају прошлости, поједини актери међуратне књижевности деловали су и у тзв. послератној, савременој књижевности, а утицај најистакнутијих, иако већ дуго не и живих аутора, евидентан је и у оном што се сада пише.

Потешкоће да се успостави дистанца према савременицима и савремености, не значе, истовремено, да је лако, са сада већ постојеће дистанце према писцима књижевности између два рата, судити о њиховој припадности једној књижевности, како кад је у питању књижевност са националним предзнаком, српска или хрватска, тако ни кад је у питању јасно изражена стилска, односно поетичка издиференцираност, припадност некој од традиционалних поетика (романтизам, симболизам, импресионизам, реализам), односно неком од модернистичких (авангардних) покрета (од експресионизма, преко футуризма и дадаизма, до надреализма и зенитизма). Јер су, истовремено, са мањим или већим интезитетом, током тог периода, као и касније, егзистирале паралелно обе традиције, само им је додаван предзнак, *нео* или *нова*, односно *пост*, како би се истакла разлика у односу на претходни период и историјско-књижевну формацију (правац, или стил), па смо

почетком века имали изражену појаву неоромантизма, или новог романтизма, а у послератном периоду врло честу појаву неосимболизма и новог реализма, неоавангарде, односно пост-авангарде и постмодернизма.

Питања која постављамо на почетку XXI века, наизглед парадоксално, ипак - мало се разликују од оних која су постављана на почетку XIX, односно на почетку XX века. Шта је то што чини једну националну књижевност: језик, територија, државне (политичке, историјске, административне) границе? Чак и кад ограничимо одговор на само двадесетак година између два светска рата, он не може бити један, нити недвосмислено исти, него постоје најмање два, међусобно супротстављена, врло често искључива, непомирљива одговора. Кад знамо да је први од критеријума - језик, у овом случају био заједнички, српскохрватски, или хрватско-српски, само са варијантама екавски, односно ијекавски, ређе икавски, он не може бити до краја доследно диференцијално средство. У пуно случајева ни територија није адекватан критеријум припадности, јер су се поједини писци родили у једној републици, а реализовали у другој, па и трећој, не само средини, већ и националној књижевности. А опет све то је припадало једној, заједничкој држави, која се тада називала Југославијом. Тада је, не само код нас, већ и у свету, функционисала и одредница југословенска књижевност, док је у нашој науци то најчешће називано књижевношћу југословенских народа. Један од критеријума, не увек до краја поуздан, нити експлицитно изражен, била је верска опредељеност, што је олакшало неке тадашње, а још више потоње националне (не само књижевне) поделе на српску књижевност (са изразитим православним предзнаком), на хрватску књижевност (са католичким предзнаком), потом и на бошњачку (са исламским предзнаком), док је припадност црногорској књижевности раније имала само територијално обележје, у последњој деценији све више се трага и за другим одликама које би је издвојиле као посебну у односу на српску, односно хрватску или бошњачку књижевност. Некада се републичке, административне, територијалне ознаке, у неким случајевима могу односити и на националну (већинску) припадност, али у доброј мери оне су искључиве, неадекватне јер истичући једну, истовремено негирају све друге, постојеће, националне, па и мањинске, књижевне појаве.

Још је Антун Густав Матош, несумњиво велики хрватски писац (1873-1914), који је добар део свог живота провео у Београду, приметио: „Отићи из Загреба у Биоград - то је отићи из отаџбине у отаџбину. Ми и Срби смо као они јагањци који могу да сисају двије мајке” (1898). А у једној путопису из 1904, гледајући из Париза на Србију: „Иако сам Хрват, љубим ову земљу јер ми даде прво уточиште, јер је слободна и јер њен краљ боље говори хрватски од хрватског краља. Срби су додуше још увијек у пићу љуте пијанице а у кавзи љуте кавгације, али у нашем језику још није - као у француском - новац и срећа иста ријеч”.

Пишући о српским писцима, о Београду и Србији, живећи у Београду, Матош је допринео његовом књижевном животу и оставио видљиве трагове у српској књижевној средини. Његова принципијелност стварала му је противнике (Јована Скерлића, на пример), али му је сачувала јасно изражено место у хрватској књижевности: увек је заступао хрватство, истицао свој национализам, залажући се за уметничке критеријуме. „Матош је наступио с тежњом да очува интегритет и естетички карактер умјетности, али дубоко свјестан хрватске књижевне и политичке збиље”, приметио је Мате Лончар (у предговору избору из Матошевих дела, Београд, 1986).

И други хрватски национални бард, Иво Војновић (1857-1929), писац из Дубровника, који по завршетку рата, крајем марта 1919. напушта Загреб одлази у Француску, најпре у Париз, а потом у Ницу, одакле често пише свом млађем пријатељу, Иви Андрићу, који се тада налази у Загребу, између осталог и следеће: „Црна су времена што преживљавамо, ти у томе гњусноме Загребу а ја у овој окрутної ведрини бездушне љепоте”, као и: „Доста ми је да видим како Београд т.ј. нови Југославенски 'владици кругови' трактирају мога Луја [Војновића], тог писца, тог историчара, тог дипломату, тог карактера - најкултурнијег човјека у Југославији! ... За то успјевају идиоте а ла Бакотић [Лујо] и ђифте а ла Х. У. З.! У доказ тога ето јучер примих дуго писмо и од нашега Раића [Иво] гдје ми се тужи и јавља како је Београдска влада послала оног обер-ђифту Гролла [Милан] у Загреб да створе театар (драму и оперу!!!) за Сплит под равнањем оног лопова и шпијуна Марковића Мишу [...] Да сам тамо радио бих рукама и ногама да удунем то распаљено цубре - али писмено се не чини ниш-

та. За то мораш ти поћи у Свет. Прибичевића и у мени незнаног министра просвјете да се обустави тај скандал и не баци у воду новац за нешто тако некултурно - балканско!” Таквом критиком, Војновић није постао мање хрватски, нити више југословенски писац. Његова више емотивна, али и професионална, књижевна реакција, проистекла је из његовог искуства, поред осталог и тамничарског, на које га подсећа у трећем писму: „Тамница нас је научила да има кључара који затварају и - отварају. А револуција пак нам је дала право да рушимо оне које сми *ми* подигли.” Војновић је био, како је то приметио Мирослав Караулац, „фигура увелико барокна и анахронична за времена која су стизала”, полуслеп, и после дуге болести, умро је у Београду, 1929. године.

Један од најизразитијих боема у хрватској и српској књижевности, Тин Ујевић (1891-1955), у Београду је од 1909. године, потом у Паризу од 1913. до 1919. на кратко се враћа у Загреб, да би поново дошао у Београд и ту остао од 1920. до 1930. године, онда одлази у Сарајево и остаје до 1940. године, кад се дефинитивно наставује у Загребу и остаје до смрти. Прву песму је објавио у часопису *Млада Хрватска*, 1908. године, али је између два светска рата интензивно сарађивао и објављивао у готово свим значајнијим српским листовима и часописима, а у Београду је објавио и своје најважније збирке песама: *Лелек себра* (1920) и *Коллајна* (1926, обе код чувеног српског издавача С. Б. Цвијановића). Поштујући књижевноисторијски контекст српски књижевни истраживачи од Радомира Константиновића и Гојка Тешића до Михајла Пантића, говоре о београдској стваралачкој фази Тина Ујевића. У Хрватској је такав приступ наишао на негативан пријем (Игор Мандић, и други).

Хрватски писац Густав Крклец (1899-1977) живео је и радио у Београду од 1922. до почетка другог светског рата. Објављивао је своје текстове на екавици у *Српском књижевном гласнику*, био активан учесник српске књижевне сцене, припадник круга нових београдских песника. Све то није касније утицало на његову улогу и место у хрватској књижевности.

Таквих примера има више. У *Антологији песништва српске авангарде*, 1902-1934 (Нови Сад 1993), Гојко Тешић је уврстио, поред Тина Ујевића, и друге хрватске писце који су активно

учествовали у српској књижевности: Иву Андрића, Јосипа (Сибе) Миличића, Јосипа Косора, Антуна (Туне) Милинковића, Павета Старчевића, Андру Јутронића, Душана Јерковића, као и друге писце који су рођени у Хрватској, стварали у једном периоду свог живота, најчешће у Загребу, а потом прешли у Београд. Нарочито специфична је околност да је један од најрадикалнијих српских књижевних покрета, зенитизам, настао у Загребу, а да су га иницирали управо српски писци који су рођени у Хрватској, браћа Мицић, Љубомир и Бранислав (Бранко Ве Пољански), Драган Алексић и други.

Љубомир Мицић (рођ. 1895. у Сошицама, код Јастребарског, у Хрватској, основну школу је завршио у Глини, у Карловцу био члан омладинског удружења *Полет*, а у Загребу оснивач позоришта и секретар Српске ђачке омладине (1913-1914). Глумио је у Осигеком казалишту (од лета 1917. до јануара 1918). Покренуо часопис *Зенит* и истоимену библиотеку, која је излазила у Загребу, потом у Београду. Умро је у Београду 1971.

Бранко Ве Пољански (1898. Сошице, код Јастребарског). Истеран из Учитељске школе у Загребу, 1915. Активан Зенитиста. Одлази у Париз 1927. и у њему остаје до своје смрти.

Драган Алексић, тај „најрадикалнији авангардиста српске књижевности”, како је то приметио Г. Тешић (рођен у Бунућу, код Коренице, у Хрватској, 1901, основну школу и гимназију завршио у Винковцима. Студирао у Прагу. Умро у Београду 1958), који је започео са зенитистима, творац је првог српског дадаистичког покрета: у Загребу је основао клуб дадаиста, *Југо-Дада*, 1922. године и покренуо две ревије, *Dada tank* и *Dada jazz*, у којима су сарађивали најпознатији европски дадаисти.

Часопис *Зенит* је излазио од 1921. до 1926. године, као „интернационална ревија за уметност и културу”. Уз поменуто, у Загребу су повремено излазили и бројни други авангардни часописи и издања. Свима њима је заједничко то да се српски авангардисти који су деловали у Загребу нису се залагали за изразито националне програме, већ за интернационалне. Ипак, њихова манифестност, заговарање барбарогенија, нових струја са Балкана, деловало је често као саблазан, наилазило на осуде и забране. Многа њихова издања у Загребу су забрањивана и уништавана. Потом су

своје активности преселили у Београд, а неки од судионика су отишли у Париз, где су се прикључили надреалистичком покрету.

Загреб је после Првог светског рата био место које је промовисало и друге српске писце, изразите модернисте. Тако, на пример, Милош Црњански 1919. објављује приповетке „Апотеоза” и „Приче о мушком” у загребачком *Књижевном југу*. Његову прву књигу, драму *Маска*, штампало је Друштво хрватских књижевника у Загребу 1919. године. Иво објављује делове приповетке „Пут Алије Ђерзелеза” најпре у загребачком *Књижевном југу*, 1919. потом у Београду, код С.Б. Цвијановића 1920. Иначе, је са групом пријатеља и југословенски оријентисаних интелектуалаца покренуо и уређивао часопис *Књижевни југ* (1918-1919). У издању *Књижевног југа* објављује своју прву књигу, *Ex Ponto* (1918). У истом часопису објављује своју прву приповетку, да би се преласком у Београд свестраније посветио приповедаштву. Илија М. Петровић своју „Бајку о белом принцу, чаробном потоку и руменој земљи” објавио је у загребачкој *Критици*, 1922. године. У истој, 1921. објављују Станислав Краков и Станислав Винавер. Иначе, број II/11-12, је у целости посвећен Београдској литерарној заједници „Алфа”. Бранко Ве Пољански објављује у Загребу, 1923. године, у издању „Зенита”, *77 самоубица. Надфантастичан веома брз љубавни роман*.

Хамза Хумо (рођен у Мостару, 1895) студирао је у Загребу, Београду и Бечу (1918-1922). Од 1922. је био новинар београдских листова *Новости*, *Реч* и *Политика*. Радио у Централном пресбируу (1932-1937), затим сарађивао у *Политици* (1937-1941). Други светски рат је провео у Херцеговини, а по његовом свршетку ради у Сарајеву до смрти, 1970. Објављивао песме и приповетке у београдским часописима, потом и у књигама: *Приповетке* (Српска књижевна задруга, 1932). Та чињеница не смета његовом уврштавању у књижевност Босне и Херцеговине, сада већ бошњачку, јер је рођењем, вером, а потом и познијим деловањем био за њу везан. Због његовог присуства у српској књижевности, с разлогом је уврштаван и у њу. Новији пример: Гојко Тешић га уврштава у своју *Антологију српске авангардне приповетке* (Нови Сад 1989).

Српски писац Бошко Токин (рођен у Чакову, 1894) живео је у Загребу од 1921. до 1922. године, сарађивао у хрватским часописима, као активан члан групе „Алфа”. Покретач филмске

критике код нас. Умро у Београду 1953. Југословенски орјентисан, био је ангажован на пропагирању наше уметности у Паризу, остао је до наших дана недовољно истражен као писац, са пионирском улогом у афирмисању филмске уметности (остала је у рукопису његова *Историја југословенског филма до рата*), али и као један од актера српског авангардног песништва.

Сличну судбину је имао и други српски писац, Милан Ђурчин (рођен у Панчеву, 1890), који је живео у Загребу од 1920. године, где је покренуо један од најзначајнијих међуратних часописа, *Нова Европа* (1920-1941). У Загребу је и умро, 1960. године, помало већ заборављен. Српска критика га се сетила тек 1991. године, када је Васа Павковић приредио његове *Сабране песме* (Панчево, 1991). Гојко Тешић га не заобилази у својим књигама, *Српска авангарда и полемички контекст* (Нови Сад, Београд 1991) и *Антологија песништва српске авангарде* (Нови Сад 1993). Иако је једно време био „заборављен”, несумњиво је место Ђурчина у српској књижевности и његов значај. Он је зачетник „радикалног модернизма” својим песмама у *Српском књижевном гласнику*, још 1902. године, творац првог авангардног манифеста (у истом часопису, 1903). Иако је објавио само две песничке књиге (обе у Београду, прве деценије XX века), својом уређивачком делатношћу допринео ја афирмацији новог и модерног у српској и хрватској књижевности: 1910. године уредио је *Алманах хрватских и српских песника и приповедача*, а потом и *Српскохрватски алманах за 1911*. Већ из самих наслова очигледан је његов приступ и став према националном. Препознају се српски и хрватски национални идентитети, али то не смета њиховом заједничком књижевном деловању.

Добар пример за то је заједничко уређивање часописа *Данас*, кога у Београду покрећу и уређују један од најзначајнијих хрватских писаца Мирослав Крлежа и један од најзначајнијих српских књижевних критичара и антологичара, Милан Богдановић. Крлежа је, иначе, дуго био активан у београдској, српској књижевној средини.

Посебан је случај писца Иве Андрића. Рођен у Травнику, 1892. године, у Босни која је у то време била под турском власти. Прве песме је објавио у *Босанској вили*, 1911. године. Почео је да

студира у Загребу, сарађује са хрватским часописима, поред осталих и оних са изразитим националним програмима: *Хрватски покрет* (1914) и *Хрватска њива* (1918). Заступљен је у чувеном алманаху *Хрватска млада лирика* (1914). Своје прве песничке књиге објавио је у Загребу, *Ех Понто* (1918) и *Немири* (1920). Католик. Неспорно је његово место у хрватској књижевности. Већ смо истакли његову југословенску орјентацију, и часопис *Књижевни југ*, који је покренуо и уређивао са групом истомишљеника у Загребу. Претходно је припадао покрету „Млада Босна”, због чега је био хапшен и тамновао у затворима Аустро-Угарске, од 1914. до 1917. године. Лечи се и опоравља у Босни и у Хрватској, али већ 1919. прелази у Београд. Од 1920. до 1941. године је у дипломатској служби Краљевине Југославије у Риму, Букурешту, Грацу, Паризу, Мадриду, Женеви и Берлину. Потом се враћа у Београд, у коме остаје до краја живота, 1975. године. За дописног члана Српске краљевске академије је биран 1926. године, а за правог 1939. Све књиге приповедака објављује у Београду, изузев прве (С. Б. Цвијановић), остале су у издањима Српске књижевне задруге (од 1920. до 1931. године). 1945. године објављује романе *На Дрини ћуприја*, *Травничка хроника* и *Госпођица*, а 1954. *Проклету авлију*. Једини је југословенски писац који је добио Нобелову награду (1961. године). Као југословенски писац је словио док је постојала југословенска држава.

Андрић, не само што је објављивао своје књиге код Српске књижевне задруге, него је више од 30 година провео у њеном Управном одбору: од 3. јануара 1936. до 1939. и од 22. априла 1945. до смрти, 1975. године. За сталном члана Управног одбора изабран је 11. марта 1968. а 22. маја 1972. године изабран је за доживотног почасног председника Српске књижевне задруге. Навели смо да је између два светска рата био члан Српске краљевске академије, а од 1945. члан Српске академије наука и уметности. Иначе, Андрић се експлицитно изјаснио за припадност српској књижевности. Припадност наднационалној, југословенској књижевности се подразумевала, јер је било уобичајено да сви писци из тога времена припадају, осим националној (понекад и регионалној) књижевности, и оној која представља државну заједницу.

Своју припадност српској књижевности јасно су изложили и други писци хрватског порекла: Јосип [Сибе] Миличић, Јосип Косор и Нико Бартуловић.

Јосип [Сибе] Миличић (рођен у Брусју, на Хвару, 1886), песник, приповедач, романсијер, књижевни критичар. Кад је избио Први светски рат, заједно са Владимиром Черином и Тином Ујевићем (такође хрватским писцима), прикључио се као добровољац српској војсци, а потом и групи српских писаца окупљених око часописа *Забавник* на Крфу (1917-1918). Објављивао је у готово свим модернистички орјентисаним српским и југословенским листовима и часописима. Умро је 1944. године у Барију, Италија.

Јосип Косор (рођен у Трбоуњи, код Дрниша, 1879. године, умро у Дубровнику 1961). „У контексту модерне и модернистичке српске књижевности прве и друге деценије, и у међуратном раздобљу оставио је врло велики број запажених поетских остварења (нарочито у тзв. космичкој поезији!)”, подвлачи Гојко Тешић у својој *Антологији песништва српске авангарде* (Нови Сад 1993). Сарађивао је, поред осталих, са *Српским књижевним гласником*, *Београдским дневником*, *Временом*, *Политиком*, *Идејама*. У издању Геце Кона, у Београду, 1919. године објавио је песничку књигу *Бели пламенови*.

Нико Бартуловић (рођен 1890. у Старом граду на Хвару), после основне школе у родном месту, започето је школовање за католичког свештеника, потом гимназијско школовање наставио у Сплиту, где се сусрео са Тином Ујевићем и Владимиром Черином, што је утицало на ангажовање у национално-револуционарном покрету. Уочи Првог светског рата налазио се у Сплиту, као уредник листа *Слобода*, а сарађује и са листом *Уједињење*. После сарајевског атентата, 1914. године је ухапшен, заједно са првацима сплитске гране покрета „Југословенска националистичка револуционарна омладина”. У сплитској тамници се среће са ем, потом у Загребу, 1917. године, када су обојица амнестирана, где покрећу, скупа са Владимиром Ђоровићем и Бранком Машићем, *Књижевни југ* - прво југословенско књижевно гласило. Бартуловић је један од оснивача сплитског Народног казалишта и његов први управник, од 1921. до 1926. године. Од 1926. до 1930. је био

уредник листова *Јадранска стража* и *Победа*. Године 1930. прелази у Београд, где се бави публицистиком и уређује листове *Јавност* (1935-1937), *Круг* (1938) и *Видике* (1938-1940). После априлског слома, 1941. године, налазио се са групом југословенских политичара који су са никшићког аеродрома бежали у Грчку. Али његов авион се запалио пре него што је полетео, тако да је остао неко време у Црној Гори, а потом прешао у окупирани Сплит, где се једно време крио од усташа. Због свог раније познатог антифашистичког опредељења, ухапшен је 29. марта 1944. године, и остао у немачком затвору до ослобођења Сплита, 16. октобра 1944. Непосредно по ослобођењу града, поново је затворен, овог пута од ослободилаца. Најпре је био притворен у сплитском затвору, потом премештен у затвор у Книну, па у Задру, одакле је почетком фебруара 1945. године поведен према Загребу и убијен на путу, „по одлуци једног анонимног суда чији нам мотиви и критерији увелико умичу и који до данас нигде није огласио своју пресуду нити стао иза ње” (Мирослав Караулац, Београд 1986). Караулац указује на нетачне тврдње које су дуго преношене у послератним енциклопедијама и књижевним приручницима - да је Бартуловић погинуо негде 1943. године у четничким редовима. „Апартна фигура београдског књижевног живота у раздобљу између два рата, Бартуловић је остао упамћен као човек изузетне благости и доброте - случај менталита који је тих година још постојао и који је све до рата подразумеван под термином *идеалиста*.” (М. Караулац) Његово дело је, како истиче Караулац, а потом и Гојко Тешић, „олако потцењено”, а његова „мистификована”, „нерасветљена смрт - одвраћала је његове евентуалне касније издаваче”, тако да није прештампаван. Три Бартуловићеве приповетке уврштава у своју антологију *Утуљена баштина*, Гојко Тешић (Београд 1990). То су приче које су штампане најпре у београдским листовима, *Мисао* (1929), *Српски књижевни гласник* (1930) и *Политика* (1930), а потом у *Сабраним делима* (у две књиге, Београд, Народна просвета, 1932). Српска књижевна задруга објавила је 1938. године његове *Изабране приповетке*. Осим у наведеној Антологији, а пре тога у *Свескама*, Андрићеве задужбине, као и у истраживањима Гојка Тешића, Нико Бартуловић је ретко спомињан, иако је за живота био објављиван у „Библиотеци савремених југословенских писаца”, имао своје истакнуто место

међу писцима међуратне књижевности, више од пола века је заборављен, тек последње деценије је делимично рехабилитован у српској књижевности, што није случај са његовим местом у хрватској литератури. Разлози за то, несумњиво, нису књижевне природе.

„Случај Бартуловић”, и други наведени примери, парадигматични су када се покрећу питања двојног припадања, односно припадања српској и хрватској књижевности, односно једној или другој. Док су Андрић, Ујевић, Крклец и неки други, пронашли место и у српској и у хрватској књижевности, Црњански и Крлежа су остали неподељено српски, односно хрватски писци, докле су нека имена, поједини српски и хрватски писци са више или мање израженом југословенском оријентацијом, остали прећутани, готово избрисани из историја књижевности. Поред Ника Бартуловића, најбољи пример је спомињани Сибе Миличић, а од српских писаца дуго су били прећуткивани загребачки зенитисти, браћа Мицић, односно дадаисти (попут Драгана Алексића, Бошка Токина), авангардисти попут Ђурчина, док су српски писци са израженијом националном (па и националистичком) оријентацијом, попут Драгише Васића, Станислава Кракова, Григорија Божовића, и неких других, били избрисани из историје српске књижевности.

Један од ретких истраживача „утуљене”, дакле заборављење и скривене књижевне баштине између два рата, пре свега авангардне књижевности, Гојко Тешић, приметио је да наведени „случајеви” припадају комплексу који се означава одредницом „југословенска књижевност”. Без обзира да ли су писци српске, или хрватске припадности, по месту рођења, вероисповести, односно по сопственом опредељењу, могуће је и потребно их је вредновати у контекстима како једне, српске, тако и друге, хрватске књижевности. На примеру Бартуловића, Тешић закључује: „Хрват по националности - логично припада хрватској књижевности. Југословенска, прецизније унитаристичка политичка оријентација пресудна је за његово изостављање из контекста хрватске литературе”. Док „по његовом сопственом изјашњењу, његову књижевну акцију свакако треба вредновати и у контексту српске литературе”. Такав закључак могао би се ставити говото за све овде поменуте српске и хрватске писце који су стварали у периоду из-

међу два светска рата, у Загребу и Београду, у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца, односно у Краљевини Југославији, од 1918. до 1941. године. Историчари, уопште, па и историчари књижевности данас, не могу и не смеју превидети чињенице, како се поимало време у којем су живели и стварали наведени аутори, шта је утицало на њихов како национални, тако и наднационални, идентитет. Идеја југословенства била је тада снажна, подређивала све друге. Од свих је, још важнији био модернитет, односно поетичка припадност, блискост, која је српске и хрватске писце свртавала у исте редове, без обзира на порекло (место рођења, националност и вероисповест). Привлачила их је, такође, помисао да припадају једној, европској и светској идеји, каква је, у то време била *модерна* или *авангарда*, у свим својим облицима (експресионизам, футуризам, дадаизам, надреализам, зенитизам, конструктивизам, суматраизам, космизам, хипнизам, итд.). Национални предзнак је био у другом плану. Њиме су се китили, пре свега, они писци који су припадали прошлости, традиционалистичким поетикама, и нису имали слуша за ново и за друкчије.

Литература:

- Андрић, Иво (2000), *Писма (1912-1973)*, Матица српска, Нови Сад.
 Бартуловић, Нико (1938), *Изабране приповетке*, Српска књижевна задруга, Београд.
 Велмар-Јанковић, Светлана (1966, 1972), *Књижевност између два рата*, Нолит, Београд.
 Вујаклија, Милан (1980), *Лексикон страних речи и израза*, Просвета, Београд.
 Klaić, Batoljub (1987), *Rječnik stranih riječi*, Загреб 1987).
 Matoš, A.G. (1986), *Izabrana djela (priredio Mate Lončar)*, Rad, Beograd.
 Миличић, Сибе (1927), *Жена и човек, приповетке*, Српска књижевна задруга, Београд.
 Tešić, Gojko (1989), *Antologija srpske avangardne pripovetke*, Bratstvo-jedinstvo, Novi Sad.
 Tešić, Gojko (1990), *Utuljena baština. Antologija*, Dositej, Beograd.
 Тешић, Гојко (1991), *Српска авангарда и полемички контекст*, Нови Сад, Београд.

Тешић, Гојко (1993), *Антологија песништва српске авангарде, 1902-1934*, Светови, Нови Сад.

Ујевић, Тин (1937), *Песме*, Српска књижевна задруга, Београд.

Ђурчин, Милан (1991), *Сабране песме* (приредио Васа Павковић), Свеске, Панчево.

Summary: Until the breakdown of socialist Yugoslavia, in essence no problems occurred when it came to individual author's national identity. Since language represented a difference, grouping was most frequently done according to the territory: meaning the borders between socialist republics of the time. Of course, there were examples that deviated from the principle, if not a rule, and they primarily concerned the personal commitment of individual authors, who regardless of their place of birth, religion, and even language chose to belong to one and not the other literature.

Key words: nation, identity, Serbians, Croatians, Yugoslawian, literature between two world war.